

Lise och Thelma Standertskjölds fond

Ett stort antal människor i huvudstadsregionen har besökt naturcentret Villa Elfvik vid Bredviken i Esbo. Ännu fler har säkert noterat namnet Villa Elfvik vid Ring I. Ganska få känner dock till hela historien bakom den idylliska villan och miljön.

Villa Elfvik var i tiden Lise Thérèse (1893-1974) och Thelma Elvira Emelie (1897-1957) Standertskjölds hem. På Elfvik bodde i tiden också deras mor Elvira Standertskjöld som var född Hallgren i Gävle. Hon dog i villan år 1955 i en ålder av 85 år. Villa Elfvik är uppkallad efter henne.

Familjens fader Emil Standertskjöld föddes år 1864 i Tula i Ryssland, där hans far var i rysk militär tjänst såsom många på svärdssidan i ätten Standertskjöld. Han avled redan år 1900, endast 36 år gammal. Före det hann dock familjen ge Waldemar Aspelin uppdraget att rita familjens nya villa. Ritningarna blev färdiga men projektet förföll efter Emils död. Elvira Standertskjöld gav därefter Mauritz Gripenberg i uppdrag att rita den villa som består ännu idag. Den är dock något mindre än i Aspelins urformning.

Villans stil är blandad och är närmast influerad av sekelskiftets engelska arkitektur. Tegeltaket och de många skorstenarna bär vittne om detta. När Villa Elfvik blev färdig år 1904 låg den i ett glest befolkat område av Esbo. Området blev dock småningom populärt bland societeten i Helsingfors. Andra företrädare för samma epok är Sinebrychoffs Björnholmen samt Gallen-Kallelas Linudden.

I det faderlösa hemmet var man tvungen att livnära sig på det som gården gav. Det fanns husfolk, det fanns åkrar och husdjur. Småningom utarrenderades jordbruket, en del av området måste avyttras och efter kriget bestod inkomsterna förutom av arrenden av likviden från gårdens stenbrott.

Livet på Elfvik var inte ekonomiskt rikt men socialt ytterst levande. Elviradagen var ett måste för släkt och vänner. Till de ofta talrik festerna hörde i regel maskeraddräkter samt bal. I släkten Standertskjöld var "flickorna på Elfvik" ett populärt utflyktsmål. Även långt efter systemens och moderns död försökte Lise Standertskjöld upprätthålla traditionen. Möblemanget var tidsenligt och på villan fanns en inte obetydlig konstsamling, bland annat Eero Järnefelts porträtt av modern Elvira. I gården fanns också ett tidstypiskt turkiskt rum, vars interiör Emil Standertskjöld sannolikt hemfört från Turkiet.

Ätten Standertskjöld, som egentligen är uppdelad på tre ätter, är inte särskilt stor men dess medlemmar har spelat en inte obetydlig roll i Finlands moderna historia. Ätten utgår från fänrik Henrik Johan Justander, som adlades av Gustav III i samband med statskuppen 1772 när Henrik Johan avseglade från Sveaborg med "Prins Heinrich av Preussen" för att bistå kungen.

Förutom militärer återfinns i släkten många industrimän, exempelvis Carl August Standertskjöld som var med och grundade Enso träsliperi, ett embryo till dagens Stora Enso. En annan industriman i släkten, Hugo Standertskjöld grundlade Aulango (Karlberg) vid Tavastehus. På den kvinnliga sidan noteras från senare tid schlagersångerskan Carola Standertskjöld. Många av de kvinnliga medlemmarna var konstnärligt anlagda.

Det var också Thelma och Lise. Lise var både skådespelerska, liksom modern Elvira, och bildkonstnär. Thelma hade utbildat sig till skulptör. Bägge deltog - om också sparsamt - i utställningsverksamheten i Helsingfors. I hemmet fanns ett antal av deras egna konstverk.

I systrarnas gemensamma testamente hade Svenska litteratursällskapet i egenskap av förvaltare av Svenska kulturfonden insatts som universalarvinge. Tanken var att på Elfvik inrätta ett hem för svenskspråkiga skådespelare och konstnärer. Om detta skulle visa sig omöjligt skulle, men endast i nödfall, ett hem för samma ändamål inrättas annorstädes. Lise fick leva länge men dock under rätt knappa stjärnor. Hon erhöll av Svenska litteratursällskapet ett apanage som möjliggjorde ett forsatt boende på Elfvik.

Vid Lises död 1974 stod fastigheten Villa Elfvik de facto i skuld till Svenska litteratursällskapet. Villan var i dåligt skick och de kommande årens många utredningar gjorde inte situationen bättre. Också Delegationen för Svenska kulturfonden lät utreda möjligheterna att fullfölja testamentet men det visade sig vara både bygg- och brandtekniskt samt funktionellt omöjligt. Villan saknade därtill all ekonomisk bärkraft.

Samtidigt pågick en stundom inflammerad debatt där Esbo stad, lokala miljövårdare, byggnadsvårdare, den lokala pressen och museiverket var inblandade. Resultatet av de mångåriga diskussionerna blev slutligen att villan år 1981 såldes till Esbo stad. Lise och Thelma Standertskjöldes fond hade då, efter avdrag av skulderna, ett totaltvärde m 3,6 mark.

Svenska kulturfonden gick därefter in för att förverkliga testamentet på det alternativa sätt testamentet medgav. Till en början auktionerade Svenska litteratursällskapet bort husets lösöre dock så, att museiverket och släktföreningen Standertskjöld gavs företräde.

I samarbete med Delegationen för Svenska kulturfonden började litteratursällskapet nu införskaffa lägenheter bland annat i Helsingfors, i Borgå och i Vasa. Dessa hyrdes i sin tur ut till svenskspråkiga skådespelare och konstnärer till en skälig hyra. Samtidigt placerade litteratursällskapet fondens övriga tillgångar på börsen.

Esbo stad lät sanera Elfvik och år 1992 kunde stadens nya naturcentrum invigas. Här förenas en gammal kulturmiljö med en lummig natur med naturängar, vassar och lundskog. Centret besöks årligen av omkring 30 000 människor, företrädesvis skolklasser och daghem men också ornitologer och andra naturvänner.

Efter den ekonomiska recessionen i början av 90-talet var fondens värde fortfarande omkring sex milj. mark, vilket inte hade räckt för ett nybygge i den anda testamentet föreskrev. Men fondens placeringar började nu stegvis ge avkastning. Redan år 1998 kunde man redovisa för dryga sex miljoner euro. Fondens värde har snabbt och dess värde uppgick vid årsskiftet 2007-08 till hela 38 milj. euro.

Med de ökade resurserna blev det aktuellt att utreda huruvida systrarnas testamente kunde realiserats i sin helhet. Diskussionerna resulterade i projektet Majblomman, Lise och Thelma Standertskjöldes fonds samt Samfundet Folkälsans gemensamma hus vid Sanitärgatan 4 i Mejlans. Huset, som ritats av arkitekt Stefan Ahlman, kunde tas i bruk 1.10. 2006 och då kunde den fonden erbjuda hela 26 lägenheter till skådespelare och konstnärer.

Majblomman sammanbinds av en tunnel under Mannerheimvägen med Folhålsans seniorhus varför invånarnas sociala service fungerar. Lise och Thelma Standertskjöldes fond har därefter köpt

ytterligare lägenheter i huset. Dessutom har man kvar de lägenheter man köpte under 1980-och 1990-talet. Det finns av allt att döma till och med resurser för nya större insatser.

Text: Håkan Mattlin

(artikeln ingick i Medborgarbladet 4/2008)